

Павлюк Надія Леонідівна

Павлюк Надежда Леонидовна

Nadiya Leonidivna Pavliuk

*к. філол. н., викладач кафедри української на зарубіжної літератур Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
orcid.org/0000-0001-7170-5743*

Павлюк Н. Л. Концепти «мить» та «вічність» у поети кальній структурі роману О. Стороженка «Марко Проклятий» // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: [зб. наук. пр.]. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. – Вип. 2 (22). – С. 60-65.

УДК: 821

Надія ПАВЛЮК

м. Одеса

pavlyuknadya@gmail.com

КОНЦЕПТИ «МИТЬ» ТА «ВІЧНІСТЬ» У ПОЕТИКАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ РОМАНУ О. СТОРОЖЕНКА «МАРКО ПРОКЛЯТИЙ»

У статті увага зосереджена на художній інтерпретації долі особистості та ключових моментах її екзистенції на прикладі образу головного персонажа роману О. Стороженка «Марко Проклятий». З'ясовано, що онтологічне навантаження твору реалізується через темпоральні концепти «мить» та «вічність». Концепт «мить» подається через мотив вбивства, тоді як вічність у поетикальній структурі твору розкривається через образ дороги, мотиви прокляття, каяття та прийом далекоглядної антиципації прогностичного характеру.

Ключові слова: романтизм, хронотоп, концепт, вічність, мить, екзистенція

Nadiya Pavliuk

Odesa

THE CONCEPTS OF «MOMENT» AND «ETERNITY» IN O. STOROZHENKO'S NOVEL «MARK OF THE DAMNED»

The article focuses on the artistic interpretation of the fate of the personality and the key moments of its existence on the example of the image of the main character of the novel by O. Storozhenko "Marco Cursed". It is revealed that the ontological load of the product is realized through temporal concepts "moment" and "eternity". The concept of "moment" is given through the motive of murder, whereas eternity in the poetic structure of the work is revealed through the image of the road, the motives of curse, repentance, and the adoption of a forward-looking anticipation of the predictive nature.

Key words: romanticism, chronotope, concept, eternity, moment, existential

Надежда Павлюк

г. Одесса

КОНЦЕПТЫ «МГНОВЕНИЕ» И «ВЕЧНОСТЬ» В ПОЭТИКАЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ РОМАНА О. СТОРОЖЕНКО «МАРКО ПРОКЛЯТЫЙ»

В статье внимание сосредоточено на художественной интерпретации судьбы личности и ключевых моментах его экзистенции на примере образа главного персонажа романа А. Стороженко «Марко Проклятый». Выяснено, что онтологическое нагружение произведения реализуется через темпоральные концепты «миг» и «вечность». Концепт «миг» подается через мотив убийства, тогда как вечность в поэтической структуре произведения раскрывается через образ дороги, мотивы проклятия, раскаяние и прием дальновидной антиципации прогностического характера.

Ключевые слова: романтизм, хронотоп, концепт, вечность, момент, экзистенция

Постановка проблеми. Беззаперечною є думка відомого українського письменника Ю. Мушкетика стосовно того, що від «...тих днів, од яких існує

література, вона насамперед спрагло шукає, спрагло відкриває одне – людину...» [8, 2], адже відтворення екзистенції особистості та її світосприйняття через образне відображення буття є втіленням антропологічних чинників художнього тексту. Досить оригінально до окресленого вище завдання підійшов Олекса Стороженко, творчість якого можна вважати цікавим явищем в історії української другої половини ХІХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твір Олекси Стороженка «Марко Проклятий» неодноразово досліджували, звертаючи увагу на жанрову специфіку (Б. Лепкий, Є. Нахлік), міфологічний аспект (Н. Поліщук, С. Решетука), першоджерела образу Марка (К. Ганюкова, Х. Пастух) тощо. Однак важливо також дослідити проблеми екзистенційно-онтологічного виміру в контексті поетикальної парадигми роману.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати темпоральні концепти «мить» та «вічність», які визначають екзистенцію головного персонажа роману О. Стороженка «Марко Проклятий».

Постановка проблеми. О. Стороженко є представником романтизму, для якого є характерною «...усвідомлена установка на створення узагальнених образів-символів. Романтиків приваблювали міфи: біблійні, античні, середньовічні, фольклорні – і вони їх багаторазово переосмислювали й опрацьовували. Але головне – вони хотіли дати свої образи-міфи» [13, 158]. У зв'язку з цим у романі «Марко Проклятий» автор художньо інтерпретує загальновідомий міф про великого грішника, намагаючись у такий спосіб змалювати вічну боротьбу добра та зла.

Роман «Марко Проклятий» літературознавці сприймали та оцінювали по-різному. Зокрема, письменник Б. Лепкий наголошував, що роман визначає «... оригінальність теми, сміливість літературного наміру, широкість малюнку, його пластичність, його психологічне багатство, а врешті гарна, дуже гарна мова» [7, 9]. Зовсім протилежної думки дотримувався науковець Д. Чижевський, який вважав, що для створення історичного образу в О. Стороженка не вистачило знань, тому «...це велике торсо має менше інтересу, аніж дрібні оповідання...» [15,

444]. Однак самотність та неповторність твору визнав літературознавець Є. Нахлік: «Марко Проклятий» - оригінальний експеримент фольклорно-міфологічного, «химерного», історичного роману» [9, 142].

Однією зі специфічних ознак буття реального є його мінливість, швидкоплинність, розуміння чого пов'язано, насамперед, з поняттям часу, завдяки чому якнайкраще усвідомлюється становлення екзистенції як такої та її логічний перехід у небуття.

У філософському осмисленні життя О. Стороженко звертається до темпоральної координати миті – дуже короткого проміжку часу; моменту [11, IV, 722]. В аналізованому романі автор акцентує увагу на єдиній миті, яка кардинально змінила життя головного персонажа. Історію життя Марка О. Стороженко подає в ретроспективному ключі як своєрідну сповідь головного персонажа невідомому подорожньому – козаку Павлу Кобзі. І ця мить у житті чоловіка – жорстоке вбивство сестри та матері: «Січовик розв'язав мотузок, засунув руку в торбу й витяг голову старої бабусі. Аж звомпив він, глянувши на неї, і трохи з рук не впустив. Як учора одрубана: біле – волосся було скуйовджене й облите запеклою кров'ю; брови нахмурились, незакриті очі грізно дивились, рот розкрився, страшно було глянуть на вид старої» [12, 311]; «Січовик знов поліз у торбу й витяг другу голову молоді, дуже гарної дівчини. Джегерелі й дрібушки ще не порозплітались, тільки довга коса, чорна, як гайворон, позлипалась запеклою кров'ю» [12, 313]. Саме з моменту вбивства та прокляття батька починаються митарства Марка: «Страшно було глянуть на грізний вид старого батька: чуприна моя піднялась догори, у вухах загуділо, як із цебра окотило мене холодною водою, і я почув батьківську мову: «Проклинаю і я тебе, сину, з того світу; не прийме тебе ні земля, ні пекло: будеш ти оглашений, як той Каїн, блукати по світу до страшного суду, аж поки добрими ділами та щирим покаятням не спасеш своєї душі і загублених тобою душ!..» [12, 326]. Зазначений епізод у романі є своєрідною межею, бар'єром між миттю та вічністю: «З того часу, – знов почав він жалібно, – отак, як бачиш, козаче, блукаю по світу і нічого собі не вдію...» [12, 326].

Естетичне осмислення навколишньої дійсності в тісному взаємозв'язку з найбільш актуальними та одночасно універсальними категоріями людського буття здійснюється автором завдяки використанню образу дороги. Крім того, концепт «вічність» у романі реалізується через хронотоп дороги, на важливості якого у літературознавстві наголошував дослідник М. Бахтін: «...мало який твір обходиться без якихось варіацій мотиву дороги, а багато творів прямо побудовані на хронотопі дороги й подорожніх зустрічей і пригод» [2, 248].

Просторова структура роману О. Стороженка «Марко Проклятий» не є фіксованою, що зумовлено використанням хронотопу дороги для побудови сюжетної основи оповіді. З цього проводу науковець М. Зеров зазначає, що «образ Марка Проклятого, задуманий первісно як образ вічного мандрівника, ускладнився потім рисами великого грішника. Його блукання – це і є рамка, в яку вставляються епізоди, пов'язані з часами Б. Хмельницького» [4, 222-223]. Головний герой твору постійно знаходиться у русі: «Невчипуща злая моя доля!.. Годі теревені гнуть, час рушати, ходім, ходім!..» [12, 326]. Хронотоп дороги, реалізуючись у різних лексичних інваріантах (шлях, путь, стежка), сприяє динамічному розгортанню подієвого каркасу та з'єднує різноманітні просторові точки роману. Крім того, мотив довгої мандрівки є органічною складовою структури легенди про великого грішника. Його мандри з торбою за плечима, у якій совість «...тяжкая, важкая, невсипущая, що не дає мені спокою, гризе мене і день і ніч, вже більш як піввіку ношуся з нею і до кінця світу, до страшного суду буду носитися, поки не зробиться вона легенька, що й мала дитина її підійме...» [12, 314], є безкінечними. Однак мандри Марка не є безцільними, так як чоловіком постійно керує совість; і торба його полегшає тоді, коли «...добрими ділами покрию превеликі й тяжкі мої гріхи, а без сього не прийме мене ні земля, ні саме пекло...» [12, 314].

Концепт «вічність» у романі тісно пов'язаний із мотивом щотижневого «умирання» Марка («Намість сну я щосуботи вмираю й оживаю, щоб знову умирати!» [12, 318]). Цей мотив можна порівняти із знаком безкінечності, зі своєрідним замкненим колом. У словнику символів зазначається, що коло – це

«...символ нескінченності, вічності, довершеності, досконалості, внутрішньої єдності. Оточені колом предмети, з одного боку, символізують обмеженість, а з іншого – захист від небезпеки, яка існує в навколишньому світі» [14]. В аналізованому романі коло характеризує не так замкнений простір, за межами якого вирує життя, а як повторюваність, циклічність певних дій: Марко робить добру справу – торба стає легшою; намагається покінчити життя самогубством – торба знову важчає: «Скільки разів намірявсь наложити на себе руки, а нічого не вдіяв: повішусь – гілляка зламається; бурхнусь у воду, щоб утопитися, – плаваю, як цурупалок; звальюсь з високої скелі в глибокий бескид або у кручу – і скочусь, неначе те покотило, не забившись. Тільки ще гірш, видно, прогнівляв господа, бо кожен раз після таких замірів торба моя ще важча ставала...» [12, 327].

Реалізація концепту «вічність» у творі відбувається також через біблійну легенду про братовбивство, художня рецепція якої є поширеною в українській літературі. Вона покладена в основу творів І. Франка «Смерть Каїна», О. Кобилянської «Земля», Ю. Яновського «Вершники», О. Забужко «Казка про калинову сопілку», О. Ірванця «Брати» тощо. Однак О. Стороженко переосмислює загальновідомий сюжет в контексті зображуваних подій. Марко Проклятий, розказуючи про себе та про свою долю, називає себе Каїном, з ім'ям якого асоціюються заздрість, вбивство та непокора [16, 482]: «...я Каїн!..» [12, 312]. Автор застосовує мотив братовбивства до площини сімейно-побутових стосунків, адже Марко, у першу чергу, спокутує вину за вбивство матері та сестри та своєї дитини. Герой не знає, скільки будуть тривати його муки та блукання, а образ Каїна, введений у сюжетну канву твору, підсилює безповоротність фатуму.

Часопросторова організація роману характеризується використанням художнього прийому антиципації – «передбачення явищ, подій, що стосуються наступних мотивів, розвитку дії чи поведінки персонажів; це все те, що можна осягнути вперед через конкретні відчуття» [6, 49]. Однак, це далекоглядна антиципація прогностичного характеру, яка розкривається письменником через концепт «вічність». На думку дослідника І. Батраченко, «пралогічна антиципація базується на опосередкуванні ворожильними знако-символічними засобами,

спирається на містичні антиципаційні схеми і проявляється в спробах організувати антиципаційні процеси у формі ясновидіння, розпізнавання прикмет, здійснення мантичних процедур» [1]. В аналізованому романі прийом антиципації подається через образ батька, момент появи якого з «того» світу є містичним та створеним за законами романтичної естетики: «Опівночі була велика страхота: кругом хати загув страшений вітер; на горищі ревіло і тріщало, неначе дах зривало з хати; кругом стін скребло, у комині гуло, вікна дзирчали, у хаті усе ходором заходило, і з долівки, неначе з води, вирнув, вийшов мій батько. В руках держав він одсічені голови нььки й сестри» [12, 326]. Саме батько, проклинаючи сина, передрікає його долю: «Носися ж по світу з тяжкою твоєю совістю і семи головами; щосуботи божої будемо до тебе приходять!..». З останнім словом кинув він мені одсічені голови й зник...» [12, 326]. Логічний наголос автор робить на лексемі «носися», вираженій у формі наказового способу, який «...означає імперативну дію, яка виражає волевиявлення мовця, спонукання у формі наказу, заклику, побажання, поради, прохання, вимоги, пропонування» [3, 194]. Дійсно, через зазначену лексему, семантичне значення якої – позначене повторюваністю, тривалістю дії [11, V, 445], О. Стороженко ніби програмує подальші дії Марка, які можуть «...відбутися лише після відповідного висловлювання», адже форми наказового способу не мають категорії часу [3, 195]. Отже, передбачення майбутнього, у випадку з Марком – блукання по світу, – не має обмеження в часі.

Крім того, батьківське прокляття має велику силу; «...батьки, що проклинають свою дитину, розривають сімейні узи, повністю від неї відрікаються, позбавляють свого благословення та захисту. За народними уявленнями, така людина опиняється за межами роду через що не набуває своєї долі, як наслідок по смерті не отримує статусу чистого предка бо втрачає ознаки людяності...» [10, 155]. Однак Марко втратив гуманність ще до прокляття, коли вчинив цілий ряд вбивств ні в чому не винних людей. Читач достеменно не знає, як складеться подальша доля головного персонажа твору, адже роман О. Стороженка «Марко Проклятий» залишився недописаним. І навряд чи буде йому колись прощення.

Свобода вибору зумовлює визначення сенсу людської екзистенції, саме тому, вирушивши у далеку дорогу, Марко починає робити добрі справи, але торба його легшою не стає, тому що «...усе те добро, що доводилось робить людям,... робив я не од щирої душі, а тільки щоб збавиться од важкої торби і осоружного світу...» [12, 326].

Проблема сенсу буття є наскрізною у філософії екзистенціалізму, на чому неодноразово наголошував філософ А. Камю: «Я продовжую думати, що цей світ не має вищого сенсу. Але я знаю, що у ньому є дещо, що має сенс, і це є людина. Бо людина – єдина істота, яка претендує зрозуміти сенс життя» [5, 116]. Дійсно, особисте рішення та вибір окреслюють місце людини у світі. Автор підводить читача до думки, що Марко стоїть на правильному шляху, коли пропонує козаку Кобзі та його товаришам провести їх на острів Зміїний, на якому «...осадився зі своїм загоном переяславський козак Кроивоніс...» [12, 364], щоб виступити разом проти шляхти. Маркові «...не раз доводилось уже на ньому бувати. Там теперечки і народу чимало зібралось. Порадимося, пора підійматися...» [12, 365], тобто служіння Батьківщині, рідному народові дає головному персонажу роману сили та насагу рухатися далі та полегшувати своє становище, хоча це може тривати і цілу вічність.

Отже, романтична естетика, у руслі якої був написаний роман О. Стороженка «Марко Проклятий», визначила своєрідну дуальність твору на образотворчому, сюжетно-композиційному та часопросторовому рівнях. Домінантними елементами хротопоту роману є концепти «мить» та «вічність», які мають не тільки темпоральну, але й онтологічну спрямованість, тому що визначають специфіку особистісного існування головного персонажа твору. Окреслена автором єдина мить у житті Марка – момент вбивства матері та сестри – вражає своєю глибиною та масштабністю. Вона асоціюється з певною межею, бар'єром та прірвою, тому що за нею – безчасся та вічність. Концепт «вічність» у романі має декілька планів вираження. У першу чергу, він розкривається через порівняння Марка з Каїном, гріх якого так і залишився непростим, та через мотив щотижневого «умирання» протагоніста. Крім того, концепт «вічність»

реалізується через хронотоп дороги, адже проклятий батьком на вічне блукання з торбою за плечима Марко стає вічним мандрівником. Важливе функціональне навантаження має і прийом далекоглядної антиципації прогностичного характеру, адже батько, проклинаючи сина, передрікає його долю.

Висновки і перспективи досліджень. Тож, взаємозв'язок темпоральних концептів «мить» та «вічність» у романі О. Стороженка «Марко Проклятий» є очевидним, він дає змогу Маркові досягнути плинності життя та стати на правильний шлях пошуку сенсу його існування – служіння Батьківщині та рідному народові. Перспективу подальшого дослідження становитиме комплексний аналіз хронотопу роману, аналіз перетину просторових та часових координат в онтологічно-екзистенційній та аксіологічних площинах.

Список використаних джерел

1. Батраченко І. Психологічні закономірності професіоналізації прагматичної антиципації [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2009/NiO_12_2009/psiholog/batr_2.htm
2. Бахтин М. К методологии литературоведения. *Введение в литературоведение*. Хрестоматія : [учеб. пособие]. Москва: Высшая шк., 2006. С. 104-107.
3. Горпинич В. Українська морфологія. Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. 364 с.
4. Зеров М. Твори: в 2 т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 2: *Історико-літературні та літературознавчі праці*. С. 219-231.
5. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. Москва: Политиздат, 1990. 415 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
7. Лепкий Б. Олекса Стороженко. Стороженко О. *Твори*. Берлін, 1922. – С.4-23.
8. Мушкетик Ю. Проза на піднесенні, але... *Літературна Україна*. 1978. 11 серпня.
9. Нахлік Є. Українська романтична проза 20-60 років ХІХ століття. Київ: Наукова думка, 1988. 320 с.

- 10.Понікаровська Н. Батьківське прокляття в українській етнічній картині світу в контексті дослідження народних уявлень про заложних. «Молодий вечерний». 2015, листопад. № 11 (26). Ч. 3. 154-157.
- 11.Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І. Білодід (гол.) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 1-11.
- 12.Стороженко О. Марко Проклятий. Оповідання. Київ: Дніпро, 1989. 622 с.
- 13.Тертерян И. Романтизм как целостное явление. *Вопросы литературы*. 1983. № 4. С. 151-181.
- 14.Українське життя в Севастополі: [словник символів] [Електронний ресурс].
Режим доступу : http://www.ukrlife.org/main/evshan/symbol_k.htm
- 15.Чижевський Д. Історія української літератури: Від початків до доби реалізму. Тернопіль: Феміна, 1994. 480 с.
- 16.Dictionary of biblical imagery. USA: Inter varsity press, 1988. 3291 p.

References

1. Batrachenko I. Psykholohichni zakonomirnosti profesionalizatsii ta instytualizatsii pralohichnoi antytsypatsii [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2009/NiO_12_2009/psiholog/batr_2.htm
2. Bahtin M. K metodologii literaturovedeniya. *Vvedenie v literaturovedenie*. Hrestomatiya: [ucheb. posobie]. Moskva: Vysshaya shk., 2006. S. 104-107.
3. Горпуньч В. Українська морфологія. Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. 364 с.
4. Zerov M. Tvory: v 2 t. Kyiv: Dnipro, 1990. T. 2: *Istoryko-literaturni ta literaturoznavchi pratsi*. S. 219-231.
5. Kamyu A. Buntuyuschiy chelovek. Filosofiya. Politika. Iskusstvo. Moskva: Politizdat, 1990. 415 s.
6. Literaturoznavchiy slovnyk-dovidnyk / [za red. R. T. Hromiaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka]. Kyiv: VTs «Akademii», 2007. 752 s.
7. Lepkyi B. Oleksa Storozhenko. Storozhenko O. *Tvory*. Berlin, 1922. – S.4-23.
8. Mushketyk Yu. Proza na pidnesenni, ale... *Literaturna Ukraina*. 1978. 11 serpnia.
9. Nakhlik Ye. Ukrainska romantychna proza 20-60 rokiv XIX stolittia. Kyiv: Naukova dumka, 1988. 320 s.
- 10.Ponikarovska N. Batkivske prokliattia v ukrainskii etnichnii kartyni svitu v konteksti doslidzhennia narodnykh uiaвлен pro zalozhnykh. «Molodyi vchenyi». 2015, lystopad. № 11 (26). Ch. 3. 154-157.
- 11.Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. / red. kol.: I. Bilodid (hol.) [ta in.]. Kyiv: Nauk. dumka, 1970-1980. T. 1-11.

12. Storozhenko O. Marko Proklyaty. Opovidannia. Kyiv: Dnipro, 1989. 622 s.
13. Terteryan I. Romantizm kak tselostnoe yavlenie. Voprosyi literaturyi. 1983. № 4.
S. 151-181.
14. Ukrainske zhyttia v Sevastopoli: [slovnyk symboliv] [Elektronnyi resurs].
Rezhyim dostupu : http://www.ukrlife.org/main/evshan/symbol_k.htm
15. Chyzhevskiy D. Istoriia ukrainskoi literatury: Vid pochatkiv do doby realizmu.
Ternopil: Femina, 1994. 480 s.
16. Dictionary of biblical imagery. USA: Inter varsity press, 1988. 3291 p.

Стаття надійшла до редакції 5. 10. 2018